Rocznik Filozoficzny Ignatianum
The Ignatianum Philosophical Yearbook
Vol. 30, No. 3 (2024) s. 177–190
PL ISSN 2300–1402
DOI: 10.35765/rfi.2024.3003.11

Olgierd Lenczewski

ORCID: 0000-0001-6567-328X
Szkoła Doktorska Szkoły Głównej Mikołaja Kopernika

Polskie badania nad Polonikami w *Navis Peregrinorum* (1561–1695)

Polish Research on Polonica in *Navis Peregrinorum* (1561–1695)

Abstrakt

W niniejszym artykule podjęto próbę rewizji list poloników sporządzonych na podstawie rejestru *Navis peregrinorum* (1561–1695). Początki polskich badań nad tymi wykazami sięgają drugiej połowy XIX wieku. Spisy sporządzali polscy franciszkanie posługujący w Kustodii Ziemi Świętej oraz podróżnicy goszczący w Jerozolimie. Do czasu przeprowadzonej w roku 2019 kwerendy liczba Polaków odnotowanych w księdze wahała się od 29 do 65 nazwisk. Powody tej rozbieżności należy tłumaczyć tym, że pierwsi badacze księgi kierowali się rozmaitymi, nie zawsze precyzyjnymi kryteriami przy określaniu „polskości" pątnika, takimi jak: wyznanie, słowiańskie brzmienie nazwiska oraz towarzysząca temu adnotacja „Polacco/Polacca" w *Navis peregrinorum*. Dane pątników zostały zniekształcone również przez włoskich mnichów, którzy podczas dokonywania wpisu do księgi latynizowali je. Każdy z badaczy próbował zidentyfikować tożsamość pielgrzyma, stąd pojawiło się wiele różnych wersji nazwisk peregrynantów. Do tej pory udało się ustalić personalia tylko niektórych z nich.

Słowa klucze: *Navis peregrinorum*, Ziemia Święta, pielgrzymki do Jerozolimy, podróże, onomastyka

Abstract

This article attempts to revise the lists of Polonics compiled from the *Navis peregrinorum* register (1561–1695). The origins of Polish research on these lists date back to the second half of the nineteenth century. The lists were compiled by Polish Franciscans serving in the Custody of the Holy Land and by travelers visiting Jerusalem. By the time of the 2019 search, the number of Poles recorded in the book ranged from 29 to 65 names. The reasons for this discrepancy can be explained by the fact that the book's early researchers followed various, not always precise criteria in determining a pilgrim's „Polishness," such as religion, the Slavic sound of the surname and the accompanying annotation „Polacco/Polacca" in *Navis Peregrinorum*. The pilgrims' data was also distorted by Italian monks who latinized the data when making an entry in the book. Each researcher tried to identify the identity of the pilgrim, hence many different versions of the peregrinants names appeared. So far it has been possible to establish the personalities of only some of them.

Keywords: *Navis peregrinorum*, Holy Land, pilgrimages to Jerusalem, travels, onomastics

W Archiwum Historycznym Kustodii Ziemi Świętej w Jerozolimie znajduje się rękopis pt. *Navis peregrinorum (1561–1695)*. W manuskrypcie zamieszczono notatki o rozmaitych peregrynantach przybyłych do Jerozolimy. Oryginał nie przetrwał do naszych czasów, gdyż został w znacznym stopniu zniszczony przez insekty[1]. Spowodowało to pewien ubytek w spisie, który wynikał z braku systematycznej konserwacji księgi. Aby nie dopuścić do utraty dalszych zapisków, kustosz Ziemi Świętej o. Paolo da Lodi OFM w 1633 r. zlecił sporządzenie odpisu wcześniejszych notat o pielgrzymach, którzy zostali uwiecznieni w *Navis*. Przypuszcza się, że odtwarzanie księgi rozpoczęto niezwłocznie[2]. Odpisu zapisów z lat 1561–1634 dokonał o. Vincenzo a Gallicano OFM.

W 1668 r. na polecenie kustosza o. Francesco Rhini da Polizio OFM zaczęto prowadzić kolejną księgę, która obecnie znajduje się w Archiwum

1 Bertrand Zimolong, „Zur Einfürung", w *Navis peregrinorum: ein Pilgerverzeichnis aus Jerusalem von 1561 bis 1695: mit Angaben über Pilger aus Deutschland, England, Frankreich, Italien und den Niderlanden, sowie aus anderen europäischen Ländern*, herausgegeben von Bertrand Zimolong (Kö1n: Verlag J. P. Bachem G. M. B. H., 1938), VIII.

2 *Ibidem*, X.

Historycznym Kustodii[3]. Zdaniem o. Bertranda Zimolonga OFM całościowego odpisu dokonano w latach 1695–1709. Widoczne są w nim błędy, które jego zdaniem zapewne wyszły spod tej samej ręki. Pracę prawdopodobnie zlecono zakonnikowi z Włoch[4].

Po raz pierwszy listę pielgrzymów z *Navis* opublikowano na łamach kwartalnika „Diarium Terrae Sanctae" (1908–1911)[5]. Jednakże z powodu zamknięcia periodyku wykaz peregrynantów doprowadzono do 1636 r. włącznie[6]. Dopiero w 1938 r. wydano w całości *Navis peregrinorum*. Edycji dzieła dokonał wyżej wspomniany o. Zimolong. W rejestrze podano informacje dotyczące ok. 3650 osób. W spisie obok imienia i nazwiska zapisano następujące dane: narodowość, przynależność wyznaniową, parafię, diecezję, stan cywilny, zawód, datę wpisu oraz dodatkowe informacje o towarzyszach podróży, służbie, dalszych losach pątnika. Niekiedy dane te ograniczano do minimum, podając jedynie imię i nazwisko. Zdarzało się, że pielgrzymi na własne życzenie prosili, aby nie uwzględniano ich danych w rejestrze[7].

Wśród osób udających się do Jerozolimy od XVI w. trafiali się też innowiercy. Przy ich nazwiskach dopisywano: *inconfessus* („nie wyspowiadał się") lub *hereticus perversus et induratus* („heretyk przewrotny i zatwardziały") albo *a fide catholica alienus* („daleki od wiary katolickiej") itp[8].

Personaliów nie można było zataić przed miejscowymi władzami. Dlatego też przy jednej z jerozolimskich bram spisywano dane pątnika: nazwisko, imiona ojca i matki oraz miejsce pochodzenia. Po udzieleniu odpowiedzi peregrynanta kierowano do konwentu franciszkańskiego, gdzie wystawiano mu glejt zezwalający na odbycie pielgrzymki do Ziemi Świętej[9].

---

3 Leonhard Lemmens, *Collectanea Terrae Sanctae ex Archivo Hierosolymitano deprompta. Opus posthumus R. P. Leonardi Lemmens*, red. Girolamo Golubovich (Quaracchi presso Firenze: Collegio di S. Bonaventura, 1933), 254.

4 Zimolong, „Zur Einfürung", X–XI; *Navis peregrinorum*, 113.

5 *Diarium Terrae Sanctae* 1 (1908): 25–34, 71–78, 151–156, 230–234; 2 (1909): 24–30, 87–100, 174–177; 3 (1910): 28–30, 65–69, 121–125; 4 (1911): 93–96, 167–172.

6 *Inventario dell'archivio della Custodia di Terra Santa (1230–1970)*, red. Andrea Maiarelli (Milano: Edizioni Terra Santa, 2012), 443.

7 Olgierd Lenczewski, „Polonica w księdze pielgrzymów jerozolimskich – Navis peregrinorum (1561–1695)", *Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, 132 (2019): 96, 107.

8 *Ibidem*, 104.

9 Mikołaj Krzysztof Radziwiłł, *Podróż do Ziemi Świętej, Syrii i Egiptu 1582–1584*, oprac. Leszek Kukulski (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1962), 49–50; Francesco

Początkowo dane o przybyłych do Ziemi Świętej pielgrzymach przechowywano w konwencie franciszkańskim na Górze Syjon, czyli w Wieczerniku. Minoryci utracili dostęp do swojego archiwum, kiedy w 1560 r. otrzymali od władz tureckich nakaz opuszczenia klasztoru. Przyjmuje się, że notatki o peregrynantach zaginęły[10] lub, jak w przypadku zapisów osób mianowanych na rycerzy Grobu Pańskiego, nie przetrwały do naszych czasów, gdyż zostały spalone przez władze tureckie podczas wojny o Cypr w 1570 r.[11]

Początki polskich badań nad polonikami w *Navis peregrinorum* sięgają II poł. XIX w. Prawdopodobnie pierwszy wykaz polskich nazwisk z księgi zamieszczono na łamach czasopisma „Krzyż". Spis ten zawierał nazwiska 29 pątników z ziem Rzeczpospolitej[12]. Przypuszczalnie sporządził go o. Jukundyn Bielak OFM, który przebywał w Jerozolimie od lat 60. XIX w. i był jedynym Polakiem, który miał wówczas dostęp do Archiwum Historycznego Kustodii Ziemi Świętej[13]. Kolejny wykaz Polaków z *Navis* przygotował Adam hr. Sierakowski (1883). Wgląd do księgi umożliwił mu o. Bielak. Jego kwerenda wykazała, że odnotowano w niej 31 polskich peregrynantów[14].

Poszukiwania polskich śladów w *Navis* kontynuował o. Norbert Golichowski OFM. Podczas swojego pobytu w Palestynie (1888–1894) prowadził pamiętnik, w którym wiele miejsca poświęcił kontaktom Polski z Ziemią Świętą[15]. Część ze swoich zapisków ogłosił drukiem[16]. Na łamach

---

Quaresmi, *Elucidatio Terrae Sanctae*, brani scelti e tradotti da Sabino De Sandoli (Jerusalem: Franciscan Printing Press, 1989), 119–121.

10 Norbert Golichowski, „Polscy księża świeccy i zakonni w Ziemi Świętej", *Tygodnik Katolicki* 2 (1892): 27; Jan Stanisław Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej, Syrji i Egipcie 1147–1914* (Kraków: Księgarnia Geograficzna „Orbis" w Krakowie, 1930), 42.

11 Olgierd Lenczewski, „Polonica w Registrum Equitum Sancti Sepulchri (1561–1848)", *Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, 138 (2022): 148–149.

12 „Spis Polaków, którzy odwiedzali Ziemię Świętą. Wyciąg z katalogu szlachty i pielgrzymów", *Krzyż* 3 (1867): 170, 178.

13 Anzelm Janusz Szteinke, „Jukundyn Antoni Bielak OFM (1834–1900) i jego działalność w Ziemi Świętej", *Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, 38 (1972): 209–210; Anzelm Janusz Szteinke, *Polscy bracia mniejsi w służbie Ziemi Świętej 1342–1995* (Poznań: Franciszkanie, 1999), 49–50.

14 Adam Sierakowski, *Listy z podróży*, t. 1: *Podróż do Ziemi Świętej* (Warszawa: Biblioteka dzieł wyborowych, druk L. Bogusławskiego, Świętokrzyska nr 11, 1913), 141–143.

15 Olgierd Lenczewski, „Zbiór notatek i zapisków o Ziemi Świętej o. Norberta Golichowskiego OFM w Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie", w *Zbiory archiwalne w archiwach i poza archiwami*, red. Dariusz Magier (Siedlce: Archiwum Państwowe w Siedlcach: Wydawnictwo Naukowe UwS, 2024), 148.

16 *Ibidem*, 150.

czasopisma „Tygodnik Katolicki" opublikował 43 polskie nazwiska, które znalazł w *Navis*[17], zaś w rękopisie zawarł dane o 54 Polakach[18].

Po badaniach o. Golichowskiego aż do lat 30. XX w. nie korzystano w sposób metodyczny z niniejszej księgi. Do wydania manuskryptu *Navis* przez o. Zimolonga nazwiska polskich pielgrzymów spisywano ze wspominanego wyżej kwartalnika „Diarium Terrae Sanctae" oraz wykazu sporządzonego przez hr. Sierakowskiego.

Tym samym, na podstawie wyżej wymienionych publikacji Jan S. Bystroń ustalił, że w *Navis peregrinorum* odnotowano 42 Polaków[19].

W 1932 r. do Ziemi Świętej udał się Stanisław A. Korwin. Spędził tam blisko 10 miesięcy, z czego 3 poświęcił przebadaniu archiwum franciszkańskiego[20]. Jego zdaniem Sierakowski był pierwszym Polakiem, który korzystał z *Navis peregrinorum* w sposób metodyczny[21]. Wydaje się, że sam nie sięgnął do rękopisu księgi, a tym bardziej do edycji o. Zimolonga, albowiem w swoich pracach powołuje się tylko na „Diarium Terrae Sanctae", Sierakowskiego oraz Bystronia. W wyniku swoich dociekań ustalił, że w rejestrze pielgrzymim zapisano 51 polskich nazwisk[22].

Ksiądz Jan Fijałek pozostawił po sobie rozmaite notatki dotyczące pielgrzymstwa polskiego do Jerozolimy (XII–XX w.), w tym na temat poloników we wspomnianej księdze. Stwierdził, że Sierakowski wynotował z niej 32 polskie nazwiska[23]. Ojciec Zimolong, przygotowując tę księgę do wydania, sporządził indeks osób, które odnotowano w *Navis peregrinorum*. Zamieścił w nim listę 31 nazwisk z dopiskiem *polonus*[24]. W latach 80. ubiegłego wieku zestawienie polskich nazwisk zawartych w księdze było przedmiotem badań o. Jerzego Kraja OFM oraz o. Waldemara Polczyka OFM. Wykazy sporządzone przez franciszkanów objęły

17 Norbert Golichowski, „Ze Ziemi Świętej. C. Szlachta, lud i polskie pamiątki w Palestynie", *Tygodnik Katolicki* 2 (1892): 108–109.

18 Norbert Golichowski, *Palestyna, czyli pokłosie palestyńskie zebrane z różnych autorów i własne spostrzeżenia*, Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie (APBwK), rkps, sygn. RGP-k-94, 66–69.

19 Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej, Syrji i Egipcie 1147–1914*, 42–44.

20 Stanisław A. Korwin, „Ślady polskie w Jerozolimie", *Kurier Poznański* 332 (1939): 12; Stanisław A. Korwin, *Wyścig z życiem* (Warszawa: Czytelnik, 1966), 69.

21 Stanisław A. Korwin, *Stosunki Polski z Ziemią Świętą* (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1958), 213. Wcześniejsi badacze nazywali tę księgę „Liber Peregrinorum".

22 Stanisław A. Korwin, „W starych księgach gospod pątniczych", *Kurier Poznański* 356 (1939): 17.

23 Jan Fijałek, *Notaty ks. Jana Fijałka: „Pątnictwo polskie. Pielgrzymki do Ziemi Świętej" XI–XVIII w.*, Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, rkps, sygn. 5313, 173.

24 *Navis peregrinorum*, 170.

kolejno 16[25] i 38 Polaków[26]. Co istotne, o. Kraj zainteresował się tylko pątnikami odnotowanymi w II poł. XVII w.[27].

Niedawno przebadania polskich śladów w *Navis* podjął się autor niniejszego artykułu. W swoim spisie zamieścił 65 polskich nazwisk[28]. Jak widzimy, na przestrzeni przeszło 150 lat liczba Polaków odnotowanych w powyższej księdze oscylowała między 29 a 65 nazwiskami. Powód takiego stanu rzeczy wyjaśniono poniżej.

Celem niniejszego artykułu jest skorygowanie oraz nakreślenie trudności, na jakie natrafiano przy odczycie polskich nazwisk zamieszczonych w *Navis peregrinorum*. Zagadnienie to wymaga rewizji, gdyż wspomniani wyżej badacze, obok odnotowywanych nazwisk z dopiskiem: *polonus* lub wskazujących na polskie pochodzenie pątnika: *indigena Regni Poloniae*/*Prussius de Danzich*, podawali nazwiska niemające związku z Polską. Jednocześnie inne, zawiłe (być może odnoszące się z pewnych względów do ziem polskich), z adnotacją *Silesius* czy *Pomeranus* pomijali. Wreszcie tylko niektórzy próbowali ustalić rzeczywiste personalia kilku pątników. Największy problem stanowiła dla nich identyfikacja wpisu *Joachim Friderich de Wiesenfeld Megelin*. W związku z tym należy przyjrzeć się bliżej tej kwestii.

Metody weryfikacji, odczytu i identyfikacji polskich nazwisk

Przy określaniu „polskości" danego pielgrzyma kierowano się pewnymi kryteriami. Główne wyznaczniki stanowiło: wyznanie (rzymskokatolickie) oraz słowiańsko brzmiące nazwisko[29]. Stąd do niektórych polskich wykazów (Golichowskiego, Bystronia, Korwina, Lenczewskiego) włączono także pątników z Czech, Włoch, Belgii, Rzeszy Niemieckiej, Prus Królewskich, Prus Książęcych, Szwajcarii oraz Śląska. Z tego powodu

25 Jerzy Kraj, *Polonia e Terra Santa nella seconda metà del secolo XVII*, Gerusalemme 1986, Biblioteka Główna Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie, mps, sygn. A-94, 19–20.

26 Waldemar Polczyk, *Polacchi in Terra Santa* (Gerusalemme: Studium Theologicum Hierosolimitanum OFM, 1989), mps, 10–11.

27 Moim zdaniem w tym czasie zarejestrowano 22 peregrynantów, zob. Lenczewski, „Polonica w księdze pielgrzymów jerozolimskich – Navis peregrinorum (1561–1695)", 100–102.

28 Lenczewski, „Polonica w księdze pielgrzymów jerozolimskich – Navis peregrinorum (1561–1695)", 97–103.

29 Hieronim Kaczmarek, „Polish Middle Eastern Travels Until the End of the 19th Century. Current Research", *Perspektywy Kultury* 3 (2020): 118.

na korektę zasługuje m.in. wpis: *Vratislaus Dohna in Lemberg*. Termin „Lemberg" w tym przypadku nie oznacza Lwowa, ale sygnalizuje, że pątnik pochodził z regionu znajdującego się na Śląsku Lwówka[30]. Uznanie Vratislausa Dohnę za Polaka można wybaczyć tylko ze względu na „Lwów", który początkowo nawet dla Zimolonga był mylący[31].

Co więcej, założono, że końcówkę -ij należy odnosić do polskich nazwisk. Dowodzi tego chociażby zapis *Pudloschij*[32]. Kierując się tą wytyczną, nazwiska *Bruntalschij* czy *Strziberkij* także uznano za mające związek z Polską[33].

W przypadku drugiego z pątników należy zakwestionować jego polskie korzenie, albowiem w *Navis* występuje z adnotacją *Alemanus* („Niemiec")[34]. W wypadku Bruntalskiego w jednej z edycji księgi Rycerzy Grobu Pańskiego obok jego danych pojawia się dopisek *Polonus*[35]. W świetle najnowszych badań przypisano mu czeskie pochodzenie[36].

Pomocny element przy weryfikacji ojczyzny peregrynanta stanowiła adnotacja. W wielu przypadkach nie była ona jednolita. Glosariusze *polonus*/*sarmata* wskazują, że mamy do czynienia z polskim pątnikiem. Na ich podstawie oszacowano, że na kartach *Navis* pojawiło się 40 nazwisk z dopiskiem *polonus* lub dookreślających, z jakiego obszaru ziem polskich pielgrzym pochodził.

Dalsze wzmianki o Polakach występujących w *Navis* nie są już tak oczywiste. Wymagają one od badacza znajomości geograficzno-historycznej ziem polskich tego czasu. W księdze spotykamy 13 takich adnotacji. Dotyczą one peregrynantów z Litwy, Prus Królewskich, Rygi, Łucka, Lwowa i Kamieńca Podolskiego.

---

30 *Orbis latinus oder der wichtigsten lateinischen Orts- und Ländernamen*, herausgegeben von Johann Georg Theodor Graesse, Friedrich Benedict (Berlin: Richard Carl Schmidt & Co, 1909), 179.

31 Bertrand Zimolong, *Schlesische Pilger im Hl. Lande 1561–1695* (Breslau: s. n., 1938), 266–267, przyp. 56; Tomáš Parma, *Rytíři, dámy a poutníci. Dějiny a současnost Rytířského řádu Božího hrobu jeruzalémského a jeho působení v českých zemích* (Olomouc: UP v Olomouci, 2020), 305; Lenczewski, „Polonica w Registrum Equitum Sancti Sepulchri (1561–1848)", 151.

32 *Diarium Terrae Sanctae* 1 (1908), 27; Korwin, „W starych księgach gospod pątniczych", 17.

33 Korwin, „W starych księgach gospod pątniczych", 17; Henryk Gapski, „Polscy rycerze Bożego Grobu w Jerozolimie na przestrzeni wieków", w *Zwierzchnictwo w Polsce Zakonu Rycerskiego Grobu Bożego w Jerozolimie*, red. Urszula Przymus, Janusz Kamiński (Katowice: Księgarnia św. Jacka, 2008), 136.

34 *Navis peregrinorum*, 38.

35 Lenczewski, „Polonica w Registrum Equitum Sancti Sepulchri (1561–1848)", 155, 163.

36 Parma, *Rytíři, dámy a poutníci*, 304.

Niekiedy trafiają się zapisy, które stawiają pod znakiem zapytania narodowość pielgrzyma. Wątpliwość budzi dopisek *pomeranus*, ponieważ nie doprecyzowano w nim, z której części Pomorza pielgrzym pochodził. W księdze zamieszczono trzy takie wpisy. Zdarzało się pominięcie adnotacji, która wskazywałby na polskie pochodzenie pątnika. Na kartach *Navis* pojawiają się dwie tego typu notatki.

Czasem podawano mylne informacje na temat pochodzenia pielgrzyma. Koronny przykład stanowi następujący wpis: *Dominus Otto Fredrich de Greben Silesius*. Błąd ten łatwo skorygować, gdyż wiadomo, że ów pielgrzym pochodził z Lidzbarka Warmińskiego, a więc z obszaru przynależącego do Prus Królewskich[37].

Jak wykazano wyżej, na kartach *Navis* odnotowano 59 (56+3) polskich nazwisk. Jednakże nie jesteśmy w stanie zidentyfikować każdego pątnika. Osoba, która dokonywała zapisu, nie znała polskiej pisowni, stąd m.in. nazwiska Trzebiński czy Świeżyński zapisano z końcówką: -schi. Niekiedy trafiały się wyjątki i nie popełniano takich omyłek. Dowodzi tego wpis *Meninski*. W zachowanej księdze wiele nazwisk przekręcono. Dlatego też posiadamy rozmaite wersje ich odczytu. Warianty te zestawiono poniżej.

Bielak	Golichowski	DTS	Sierakowski	Bystroń	Zimolong	Kraj	Polczyk	Lenczewski
Podolski	Pudłowski	Pudloschij	Pudłowski	Pudloschij	Pudloskij	–	Pudłowski	Pudłowski
Bulina	Bulina	Bulina	Belina	Bylina	Bulina	–	–	Bylina
–	Skorulski	Skonilski	Skonilski	Skorulski	Skorulski	–	–	Skorulski
–	Strada/ Strzada[38]	Strala	Strzała	Strala[39]	Strala	–	Strzała	Strzała
Osiński	Osinkki	Osinklsi	–	Osinklsi (Osiński?)	Osinklsi	–	–	Osinklsi
Riski (Rylski?)	Ruguis	Ricques	Rugnis	Ricques	Ricques	–	Ricquens	Ricques
Swiezins (Świeżyński?)	Świeżyński	Sviesinshi	Świeziński	Sviesinshi (Świeżyński)	Sviesinshi	–	Sujedźiński	Sviesinshi
–	Wislockui	Vislockuc	–	Vislocki	Vislockuc	–	–	Vislockuc (Wisłoczek?)

37 Zimolong, *Schlesische Pilger im Hl. Lande 1561–1695*, 266; Lenczewski, „Polonica w księdze pielgrzymów jerozolimskich – Navis peregrinorum (1561–1695)", 103. Otto Friedrich von der Groeben (1657–1728) w latach 1719–1725 służył w polskim wojsku w stopniu generała majora.

38 Zidentyfikował go z Hieronimem Strzałą.

39 Jw.

Bartho-dziejski	Bartho-dzieysky	Bartho-dzieyskij	Bartho-dzieysky	Bartho-dzieyskij	Bartho-dzieyskij	–	Barto-dziejski	Bartho-dzieyskij
Gaglio-nea Borizski (Borzęcki?)	Golioncka Barizcki	Goglion-cha Barizchi	Golionka Barycki	Goglion-cha Barizchi	Goglion-cha Barizchi	–	Golonka Barycki	Goglion-cha Barizchi
Wigho-nowski	Wigho-noski	–	Wygono-ski	Wigho-noski (Wygo-nowski)	Wigho-noski	–	Wyga-nowski	Wigho-noski
–	–	–	Starko-niecz	Starko-niecz (Starko-wiecki)	Starcho-niechz	–	Starcho-wiec	Starcho-niechz
Attelmajer	Auelmaier	–	–	–	Attelmaier	Attelmaier	Attelmajer	Attelmaier
Stankieski	Stankie-wicz	–	Stankie-wicz	Stankie-wicz	Stankieuic	Stankievic	–	Stankie-wicz
Wieleb-ny ks. Tomasz Jezuita	–[40]	–	–	–	Thomas SJ	Tomas TJ	Thomas SJ	Tomasz Młodzia-nowski
–	Wnuczko-wicz	–	Wnuczko-wicz	Wnuczko-wicz	Wnucz-kouicz	Wnukovicz	Wnuko-wicz	Wnucz-kouicz
Pakolski	Pakolsky	–	–	–	Pakolsky	Pakolsky	–	Pakolsky
Temruk	Temruk	–	Temruk	Temruk	Temruk	Temnik	Temnik	Temruk
Sobolski	Soboleschi	–	Soboleski	Soboleski	Sobolezchi	Sobolezchi	Soboleski	Sobolezchi
Joachim Fryderyk de Wie-senfeld Megelin	Joachim Fryderyk de Wie-senfeld Megelin	–	Joachim Friderich de Wiesenfel Megelin	Joachim Frederi-cus de Wie-senfeld Megelin	Joachim Friderich de Wie-senfeld Megelin	Joachim Friderich de Wie-senfeld Megelin	Joachim Friderich de Wie-senfeld Megelin	Krzysztof von Mellein
Grimoza (Grimala)	Grimala	–	–	–	Grimala	Grimala	Grzymała	Grimala

Do tej pory zidentyfikowano jedynie kilka nazwisk wymienionych w powyższym zestawieniu. *Pudloskij* – Jan Pudłowski, *Bulina* – Piotr Bylina, *Strala* – Hieronim Strzała, *Starchoniechz* – Piotr Starkowiecki, *Stankieuic* – Mikołaj Izydor Stankiewicz, *Thomas SJ* – Tomasz

40 Golichowski, pisząc o Tomaszu Malinowskim, błędnie utożsamił go z Tomaszem Młodzianowskim, zob. Golichowski, *Palestyna, czyli pokłosie palestyńskie zebrane z różnych autorów i własne spostrzeżenia* (APBwK), RGP-k-94, 66.

Młodzianowski[41], *Temruk* – Gabriel Temruk Czerkas, *Joachim Friderich Wiesenfeld de Megelin* – Krzysztof von Mellein. Co więcej, skorygowano dane dotyczące wpisu *Joachim Friderich Wiesenfeld de Megelin*. Lenczewski podaje, że był to pułkownik wojsk koronnych Krzysztof von Mellein[42].

W pozostałych przypadkach rozpoznanie dokładnej tożsamości pątnika nadal stanowi otwartą kwestię. Kilku z wymienionych peregrynantów (Pudłowskiego, Bylinę, Skorulskiego) odnotowano także w księdze rycerzy Grobu Pańskiego (1561–1848). Notatki na ich temat różnią się od tych w *Navis* i nie są pozbawione błędów. Pudłowskiego zapisano: *Pudloschii*/*Ludloskii*, Bylinę: *Bulina*. Tylko Skorulskiego odnotowano poprawnie[43].

Nazwisko jednego z peregrynantów zamieszczonego w niniejszym zestawieniu pojawia się także w Kronice Ziemi Świętej spisanej przez kustosza o. Pietra Verniera z Montepeloso OFM, obejmującej lata 1302–1637. Z tegoż dzieła dowiadujemy się, że w styczniu 1628 r. do franciszkańskiego konwentu Najświętszego Zbawiciela w Jerozolimie przybył katolicki niewolnik Piotr Wislochk (Wisłoczek?). Znalazł on schronienie w klasztorze, albowiem zbiegł od swojego pana z Babilonii – stąd w *Navis* dopisek: *captivus in Babylonia* („jeniec w Babilonii"). Po pewnym czasie został odesłany do kraju[44].

Wnioski

Do opublikowania przeze mnie (2019) listy polskich pielgrzymów odnotowanych w *Navis peregrinorum* w spisach pojawiało się wiele rozbieżności, które wynikały z poniższych przesłanek:

1. Badacze, którzy dysponowali tylko manuskryptem księgi, napotkali wiele trudności z odczytem nazwiska polskiego pielgrzyma, w tym dopisku świadczącego o jego „polskości".
2. Bielak mógł udostępnić swój wykaz Sierakowskiemu.

41 Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej, Syrji i Egipcie 1147–1914*, 44–45; Lenczewski, „Polonica w księdze pielgrzymów jerozolimskich – Navis peregrinorum (1561–1695)", 100.

42 Lenczewski, „Polonica w księdze pielgrzymów jerozolimskich – Navis peregrinorum (1561–1695)", 101.

43 Gapski, „Polscy rycerze Bożego Grobu w Jerozolimie na przestrzeni wieków", 136–137; Lenczewski, „Polonica w Registrum Equitum Sancti Sepulchri (1561–1848)", 150–151, 155, 163.

44 *Croniche o Annali di Terra Santa del P. Pietro Verniero di Montepeloso de' Frati Minori*, t. 2: *(1620–1632)*, red. Girolamo Golubovich (Quaracchi presso Firenze: Collegio di S. Bonaventura, 1930), 135; *Navis peregrinorum*, 50.

3. Niekiedy w dookreśleniu pochodzenia pątnika istotniejsze było jego słowiańsko brzmiące nazwisko niż zamieszczona przy nim adnotacja narodowa. Stąd nadal wielu badaczy przypisuje Janowi Drohotemskiemu polskie pochodzenie[45].
4. Sierakowski, a za nim inni, zapis: *Generosus Dominus Joachim Friderich de Wiesenfeld Megelin, Dominus in Pichler Nobilis et indigena Regni Poloniae, Eques Hierosolymitanus, de Obedientia Sanctus Joannis de Malta, Eques item auratus, et Vice Colonellus sacrae Regiae Maiestatis, pro tempore Serenissimus Joannis III. Poloniae Regis ad Eminentissimus Magnum Magistrum Militensem Ablegatus* przypisywali do dwóch osób: Joachima Fryderyka Wiesenfelda de Megelina i Jana Pichlera[46].
5. Założenie, że każdy katolik to Polak, nie stanowiło stosownego kryterium, albowiem zdarzało się, że pomijano te warunki (Golichowski, *nota bene* twórca tej koncepcji, nie uwzględnił w swoim wykazie zapisu: Thomas SJ) lub odnotowywano osoby niemające związku z Polską np. „o. Józef Rillo/Ryllo, dominikanin, teolog"[47].
6. Golichowski i Korwin podali, że notatkę o pierwszym Polaku zawarto w *Navis* w 1561 r., zaś pozostali badacze wskazali na 1576 r.
7. Golichowski w swoim pamiętniku ustalił, że zapisek o ostatnim Polaku zamieszczono w *Navis* w 1692 r., natomiast w wersji drukowanej wskazał na 1675 r.
8. Późniejsi badacze (Bystroń, Korwin) sporządzali swoje listy pielgrzymie wyłącznie na podstawie kwartalnika „Diarium Terrae Sanctae" oraz wykazu opublikowanego przez Sierakowskiego. Tym samym przyjęli, że ostatni polski wpis odnotowano w 1675 r., a nie w 1692 r.
9. Ogłoszenie drukiem *Navis peregrinorum* (1938) dało możliwość podjęcia rewizji nad polonikami uwzględnionymi w tejże księdze. Jednakże nie skorzystano z tej sposobności.

Dzięki kwerendzie podjętej przez wyżej wymienionych badaczy można obecnie skorygować błędy, które powielali. Ich omyłki jasno pokazują,

45 Łukasz Burkiewicz, Małgorzata Ochmanek, „Polski ruch pielgrzymkowy do Ziemi Świętej w okresie XII – koniec XVIII w. Syntetyczne ujęcie", w *Polska Kultura Religijna. Studia o polskiej religijności na przestrzeni wieków*, red. Łukasz Burkiewicz, Izabela Kaczmarczyk, Justyna łukaszewska-Haberkowa, Leszek Zinkow (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, 2018), 55.

46 *Ibidem*, 56.

47 Golichowski, *Palestyna, czyli pokłosie zebrane z różnych autorów i własne spostrzeżenia* (APBwK), RGP-k-94, 66; Golichowski, „Polscy księża świeccy i zakonni w Ziemi Świętej", 37.

że w przypadku poszukiwania polskich nazwisk w *Navis peregrinorum* należy zastosować inne metody:

1. Należy wziąć pod uwagę, z jakiego rodzaju zapisami mamy styczność: wskazującymi jednoznacznie na pochodzenie pielgrzyma czy dookreślającymi, z jakiego obszaru ziem polskich pątnik pochodził.
2. Przy analizie zapisu należy zwrócić uwagę na rok. Jest to kluczowe w celu określenia położenia geograficzno-historycznego ziem polskich w danym okresie.
3. Należy mieć na względzie, że w księdze nie doprecyzowano wielu informacji, stąd do dopisku *pomeranus* trzeba podchodzić ostrożnie, gdy ustalamy narodowość pielgrzyma. Zdecydowanie najlepiej kwestię tę uznać za otwartą.
4. W dookreśleniu pochodzenia pątnika istotniejsza jest zamieszczona przy nim adnotacja narodowa niż słowiańsko brzmiące nazwisko.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie
Golichowski Norbert, *Palestyna czyli pokłosie zebrane z różnych autorów i własne spostrzeżenia*, rkps, sygn. RGP–k–94.

Biblioteka Główna Prowincji Reformatów-Franciszkanów w Krakowie
Kraj Jerzy, *Polonia e Terra Santa nella seconda metà del secolo XVII*, Gerusalemme 1986, mps, sygn. A-94.

Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie
Fijałek Jan, *Notaty ks. Jana Fijałka: „Pątnictwo polskie. Pielgrzymki do Ziemi Świętej" XI–XVIII w.*, rkps, syg. 5313.

Gerusalemme: Studium Theologicum Hierosolimitanum OFM
Polczyk Waldemar, *Polacchi in Terra Santa*, anno academico 1988/1989, mps, b. sygn.

Źródła drukowane

Croniche o Annali di Terra Santa del P. Pietro Verniero di Montepeloso de' Frati Minori, t. 2: *(1620–1632)*, red. Girolamo Golubovich (Quaracchi presso Firenze: Collegio di S. Bonaventura, 1929).

Korwin Stanisław A., *Wyścig z życiem* (Warszawa: Czytelnik, 1966).

Navis peregrinorum: ein Pilgerverzeichnis aus Jerusalem von 1561 bis 1695: mit Angaben über Pilger aus Deutschland, England, Frankreich, Italien und den Niederlanden, sowie aus anderen europäischen und aussereuropäischen

Ländern, oprac. Bertrand Zimolong (Köln: Verlag J. P. Bachem G. M. B. H., 1938).
Quaresmii Francesco, *Elucidatio Terrae Sanctae*, wyb. i tłum. Sabino De Sandoli OFM (Jerusalem: Franciscan Printing Press, 1989).
Radziwiłł Mikołaj Krzysztof, *Podróż do Ziemi Świętej, Syrii i Egiptu 1582–1584*, oprac. Leszek Kukulski (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1962).
Sierakowski Adam, *Listy z podróży,* t. 1: *Podróż do Ziemi Świętej* (Warszawa: Biblioteka dzieł wyborowych, druk L. Bogusławskiego, Świętokrzyska nr 11, 1913).

Książki i monografie

Bystroń Jan Stanisław, *Polacy w Ziemi Świętej, Syrji i Egipcie. 1147–1914* (Kraków: Księgarnia Geograficzna „Orbis" w Krakowie, 1930).
Inventario dell'archivio della Custodia di Terra Santa (1230–1970), t. 2, red. Andrea Maiarelli (Milano: Edizioni Terra Santa, 2012).
Korwin Stanisław A., *Stosunki Polski z Ziemią Świętą* (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1958).
Lemmens Leonhard, *Collectanea Terrae Sanctae ex Archivo Hierosolymitano deprompta. Opus posthumum R. P. Leonardi Lemmens*, red. Girolamo Golubovich (Quaracchi presso Firenze: Collegio di S. Bonaventura, 1933).
Orbis latinus oder der wichtigsten lateinischen Orts- und Ländernamen, oprac. Johann Georg Theodor Graesse, Friedrich Benedict (Berlin: Richard Carl Schmidt & Co, 1909).
Parma Tomáš, *Rytíři, dámy a poutníci. Dějiny a současnost Rytířského řádu Božího hrobu jeruzalémského a jeho působení v českých zemích* (Olomouc: UP v Olomouci, 2020).
Szteinke Anzelm Janusz, *Polscy bracia mniejsi w służbie Ziemi Świętej 1342–1995* (Poznań: Franciszkanie, 1999).
Zimolong Bertrand, „Zur Einfürung", w *Navis peregrinorum: ein Pilgerverzeichnis aus Jerusalem von 1561 bis 1695: mit Angaben über Pilger aus Deutschland, England, Frankreich, Italien und den Niederlanden, sowie aus anderen europäischen und aussereuropäischen Ländern*, oprac. Bertrand Zimolong (Köln: Verlag J. P. Bachem G. M. B. H., 1938), I–XIV.
Zimolong Bertrand, *Schlesische Pilger im Hl. Lande 1561–1695* (Breslau: s. n., 1938).

Czasopisma

Diarium Terrae Sanctae 1 (1908): 25–34, 71–78, 151–156, 230–234.
Diarium Terrae Sanctae 2 (1909): 27–30, 87–100, 174–177.
Diarium Terrae Sanctae 3 (1910): 28–30; 65–69, 121–125.
Diarium Terrae Sanctae 4 (1911): 93–96, 167–172.
Golichowski Norbert, „Polscy księża świeccy i zakonni w Ziemi Świętej", *Tygodnik Katolicki* 2 (1892): 27, 37–38.

Golichowski Norbert, „Ze Ziemi Świętej. C. Szlachta, lud i polskie pamiątki w Palestynie", *Tygodnik Katolicki* 2 (1892): 108–109.
Kaczmarek Hieronim, „Polish Middle Eastern Travels Until the End of the 19th Century. Current Research", *Perspektywy Kultury* 3 (2020): 115–134.
Korwin Stanisław A., „Ślady polskie w Jerozolimie", *Kurier Poznański* 332 (1939): 12–13.
Korwin Stanisław A., „W starych księgach gospod pątniczych", *Kurier Poznański* 356 (1939): 17.
Lenczewski Olgierd, „Polonica w księdze pielgrzymów jerozolimskich – Navis peregrinorum (1561–1695)", *Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce* 132 (2019): 95–111.
Lenczewski Olgierd, „Polonica w Registrum Equitum Sancti Sepulchri (1561–1848)", *Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce* 138 (2022): 145–167.
„Spis Polaków, którzy odwiedzali Ziemię Świętą. Wyciąg z katalogu szlachty i pielgrzymów", *Krzyż*, 3 (1867): 170, 178.
Szteinke Anzelm Janusz, „Jukundyn Antoni Bielak OFM (1834–1900) i jego działalność w Ziemi Świętej", *Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, 38 (1872): 179–214.

Rozdziały w monografiach

Burkiewicz Łukasz, Ochmanek Magdalena, „Polski ruch pielgrzymkowy do Ziemi Świętej w okresie XII – koniec XVII w. Syntetyczne ujęcie", w *Polska Kultura Religijna. Studia o polskiej religijności na przestrzeni wieków*, red. Łukasz Burkiewicz, Izabela Kaczmarzyk, Justyna Łukaszewska-Haberkowa, Leszek Zinkow (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, 2019), 41–66.
Gapski Henryk, „Polscy rycerzy Bożego Grobu w Jerozolimie na przestrzeni wieków", w *Zwierzchnictwo w Polsce Zakonu Rycerskiego Grobu Bożego w Jerozolimie*, red. Urszula Przymus Janusz Kamiński (Katowice: Księgarnia św. Jacka, 2008), 124–137.
Lenczewski Olgierd, „Zbiór notatek i zapisków o Ziemi Świętej o. Norberta Golichowskiego OFM w Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie", w *Zbiory archiwalne w archiwach i poza archiwami*, red. Dariusz Magier (Siedlce: Archiwum Państwowe w Siedlcach, Wydawnictwo Naukowe UwS, 2024), 143–156.